

Az *Újavantgárd* című fejezetben szintén gazdag arcképcsarnokon tekinthetünk végig Déry Tibortól Esterházy Péterig. Ebben a részben megint megragad Domokos Mátyás többnyire csálhatatlan minőségérzéke, az a biztonsága, mely szinte természetessé teszi, hogy elválassza egymástól az értékest és az utánzatot, az igazit és a hamisat. Míg a kritikai közéletben megfigyelhető, hogy egy idő után a bíráló ízlése megreked egy-egy számúra rokonszenves stílusirányzatnál vagy írói csoportosulásnál, Domokos Mátyás könyve címének szellemében folytonosan úton van, „átkel”, s nyitottan, készségesen fogad be,

elemez és értékel minden arra érdemes új jelenséget. Így lehet érzékeny kritikusa Krasznahorkai Lászlónak, Kodolányi Gyulának és a többieknek, akiknek alighanem fontos részük lesz irodalmunk további történetében.

Az *Átkelés, ártúnés* vitára is ingerlő, igen színvonalas, néhol felfedezésekre sarkalló, megszokásaink ártértékelésére késztető kötet. Szenvedélyes igazságkeresése, állhatatos hite, mellyel a jó, az igazságot kimondó, az erkölcsi értéket képviselő irodalomra tekint, követésre érdemes magatartást is sugall.

Rónay László

Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai 1572–1578. Ford. Kovács József László. Jegyzetek: Fenyvesi László, Kovács József László. Bp. 1986. 354 l. Szépirodalmi Kk. (Magyar Ritkaságok)

Az utóbbi években örömdetesen fellendült utazási irodalmi emlékeink kiadása. Szamota István antológiai óta nem jelent meg ugyan szöveggyűjtemény (magyar utazók külföldön nyomdában van; külföldiek hazánkban most készül), de azóta nagyon fontos útleírások jelentek meg önállóan, először magyar fordításban (Pécsváradi, Dernschwam stb.). E szövegek hozzáférhetővé tételében vállal nem kis szerepet a Magyar Ritkaságok könyvsorozat is.

A most Kovács József László fordításában megjelent három utazási napló előzményét (már ami az ismertséget illeti) Georg Tectander Iter Persicum-ában láthatja, amelyet Zalánkeményi Kakas István nevéhez kapcsolunk ismerünk; tehát itt is arról van szó, hogy nem maga a követ vezet naplót, írja meg élményeit, hanem kíséreteinek tagjai.

Mivel Ungnád követségeinek útja Magyarországon keresztül vezetett, s nem mentek el szótlánul a tapasztaltak mellett, így a nagyszámú, hazánkat is érintő idegen útleírások közé is besorolandók.

Végül, ám talán elsősorban, történeti forrásaink is ezek az útleírások. Forrásértékeikről külön kell értekezni, ám – különösen Stephan Gerlach esetében – értékelhetőségükhöz nem fér kétség. Ilyen értelemben tehát a Hans Dernschwamtól Komáromi Jánosig számos szövegemléket magában foglaló sorba is beleillenek. A most kézben tartott három útleírás közül a második, Johann von Schlenitz (1573) kézirat-törödéke most jelent meg először nyomtatásban, a másik kettőnek korabeli (Franz Ömlich 1582), illetve quasi korabeli (Stephan Gerlach, 1674 – az unoka, Samuel Gerlach adta ki) kiadása ismert (kár, hogy ezen edíciók címléírását nem találjuk meg a kötetben). Ez utóbbiak így részben bekerültek a történetírói köztudatba. Egyes ré-

szeit le is fordították, idézték, de ilyen bő, egységes, szép magyarsággal fordított válogatás még nem jelent meg.

A magyarországi részek leírásában e naplók nem adnak többet, mint a más ismert utazókól fennmaradtak, ám egy szempontból alapvetően fontosnak látom olvasásukat (főként Gerlachra gondolok): még a legtapasztaltabb történetírónak sem sikerül mindig végiggondolni egy-egy korszak eseménytörténetét úgy, hogy nem a saját nemzete érdekei szempontjából teszi azt. A Gerlach-napló egy tükör, amelyben az 1573–1578 közötti évek politikatörténetét úgy olvashatjuk, hogy a fejünkben lévő magyarországi és Báthory-szemponthú ismeretek a császár nézőpontjából méretnek meg. Mert Gerlach feltétlen császárhű; sajnálkozása Magyarország szenvedésén a birodalmi és keresztény emberé. Ura, Ungnád Dávid e téren talán közelebb került hozzánk követsége öt éve alatt. Kétségtelen, hogy fontos felemlgetni irodalomtörténeti szerepét, a XVI. század kutatóinak azonban fontosabb lehet Ungnádnek a hazai politikai gondolkodásra gyakorolt hatásának vizsgálata. A neki ajánlott könyvek számbavétele, s ezen naplók ismerete – a tényleges politikai szerepe mellett – kiindulópont lehet ehhez.

Érdeklődésünk fokozódik akkor, ha olyan részekhez érünk, ahol Adam Neuserről, vagy Balassi Bálintról esik szó – ám a fordító és a jegyzetírók is talán az előbbi szempontot érezték fontosabbnak. Ezért is írtak egy jól orientáló, a felsőoktatásban is hasznosítható külön könyvecskét (közel 100 oldal) „Jegyzetek” címmel. Ebben nem pusztán a kötetben szereplő személy- és helynevek, kifejezések magyarázata szerepel, hanem bő bibliográfiai válogatás a magyar útleírás-irodalomról, tekintettel a Török birodalomra, és egy didaktikus összefoglalás a Habsburg-török, illetve magyar-török és erdélyi-török diplomáciai kapcsolatok történetéről.

A fordítás és a jegyzetek tehát több szempontból is példaadónak mondhatók még akkor

is, ha néhány szóösszetételt masként írnek (pl. 93.: „kivánt lehetősége volt ...”, 130.: „botot és nyomot hoznak magukkal ...”), vagy ha elírással is találkozhatunk (61.: „Az ajándékot hat kocsi vitte. Az edényeket ... is hat kocsin vittük. Ez összesen tizenhat kocsi.”). Az unitáriust pedig semmiképpen nem egyistenhívőnek fordítanám (279.).

Összefoglalóan azonban ki kell emelnünk, hogy egy fontos szövegválogatást jelentetett meg a Szépirodalmi Kiadó, jó fordításban, kiváló jegyzetekkel.

Monok István

Bocatus János: Öt év börtönben (1606–1610). Fordította, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta Csonka Ferenc. A függelék iratait Mollay Károly fordította. Bp. 1985. Európa K. 261 l.

A korponai országgyűlés (1605 november) határozta el, hogy tájékoztatják a német választófjedelmeket a Bocskai-felkelés kirobbanásának okairól. A követi megbízatásra „Pallas magyar ivadékai”-nak egyikét, a birodalmi viszonyokat jól ismerő, németül és latinul kitűnően beszélő művelt kassai polgárt, a költő Bocatiust látták legalkalmasabbnak. Bocatus némi vonakodás után 1606 első napjaiban kelt útra s Krakón, Prágán átutazva érkezett Heidelbergbe, majd Nörtheimbe, ahol is a nemzetközi jog semmibe vevésével, császári parancsra letartóztatták. Rudolf prágai börtönébe szállították, ahonnan csak öt év múlva tudott kiszökni. Bocatus szabadulása után részletesen megírta balul végződő követi útjának előzményeit, törvénytelen letartóztatását, börtönévének viszontagságait, végül sikeres (de máig sem tisztázott körülmények közötti) szökését. Bocatus műve nem került kiadásra, kéziratának pedig nyoma veszett. Az *Olympias carceraria* c. börtönnapló négy kéz másolatában fennmaradt szövegét Nagy Barna fedezte fel a genfi Egyetemi Könyvtárban s 1965-ben adott hírt róla. Nagy Barnát korai halála megakadályozta abban, hogy a művet kiadja. Az *Olympias carceraria* felfedezése után jó két évtizeddel jelent meg a Bocatus-művek kritikai kiadását gondozó Csonka Ferenc fordításában. A Bocskai-felkelés időszakát idéző Bocatus-mű számos új történelmi adalékkal gazdagítja ismereteinket, ugyanakkor élményszerűen, „testközelbe” hozva érzékelteti korának viszonyait.

A kötet az *Olympias carceraria* magyar fordítása mellett, Mollay Károly fordításában közreadja a Bocatus letartóztatásával, perével, fogságával kapcsolatos számos irat, jelentés, vallomás, jegyzőkönyv szövegét is. Segítségükkel hozzáférhetőleg teljességgel kísérhetjük nyomon Bocatus letartóztatásának, perének, vallatásának körülményeit.

Csonka Ferenc a kötet utószavában tüzetesen bemutatja a Bocatiusról szóló irodalmat, a kortársi megnyilatkozásoktól napjaink Bocatus-képig. Az igen tanulságos áttekintésben nem csupán a hazai Bocatus-kutatás történetét kíséri nyomon, de ismerteti a német, szlovák, szorb szakirodalom termését is. Csonka Ferenc részletes pályaképet ad a német-szorb származású Bocatiusról, majd az utószó befejező részében a prágai börtönből való sikeres szökésről kialakult legendát idézi és szembesíti a valóságos eseményekkel. A legenda szerint Bocatus felesége a prágai börtön konyháján vállalt álnéven szolgálatot s egy péklegényt vett rá arra, hogy kötelet süssön egy cipőba, amit azután férje cellájába juttatva, lehetővé tette a szökést. Mindebből csupán az bizonyos, hogy Bocatus felesége valóban járt Prágában, de Rudolf császár nem volt hajlandó fogadni. A többi legenda. Bár a szökés körülményeit nem ismerjük, Csonka Ferenc a *Hexasticha votiva* c., 1612-ben megjelent Bocatus-kötet kis verseinek utalásaiból meggyőzően valószínűsíti, hogy a szökés előkészítésében Báthory Zsigmond, Katona András, Rotkovitz Gergely és Bruckfelder Dániel játszott szerepet.

Egyetlen hiányérzetünket szeretnénk csupán szóvá tenni: az *Utószó* nem tesz kísérletet (feltehetően tudatosan) az *Olympias carcerariában* és a *Függelékben* közölt dokumentumokban található új ismeretanyag számbavételére, kommentálására. Pedig az *Öt év börtönben* számos új adattal, adalékkal egészíti ki eddigi ismereteinket nem csupán a Bocskai-szabadságharc kezdeti szakaszának eseményeivel, Bocatus követi útjának, letartóztatásának, fogságának hiteles történetével kapcsolatosan, de néhány utalása, megjegyzése a Rimay-életrajzhoz is szolgáltat új s nem jelentéktelen adalékot. Az *Olympias carcerariában* található új történelmi ismeretanyagot a további kutatásnak kell kamatoztatnia. Csonka Ferenc nyilvánvalóan a kritikai kiadás tanulságaival, új eredményeivel együtt kívánja ezeket összefoglalni. Az *Öt év börtönben* ismertetése ürügyén csak a Rimayval kapcsolatos új életrajzi adatokat szeretnénk megemlíteni.

Eddig is tudtuk, hogy az ifjú Rimay 1587-ben Ecsedi Báthory István szolgálatában állott, Bocatus egyik utalásából azonban kiderül, hogy jóval később, közvetlenül a Bocskai-felkelést megelőző időszakban az országbíró titkárként tevékenykedett. Bocatus pontos felvilágosítást ad arra vonatkozóan is, hogy Rimay mikor csatlakozott Bocskaihoz. Eddig úgy tudtuk, hogy 1605 tavaszán, Bocatus szerint már 1604 novemberében, tehát nem sokkal a felkelés kirobbanása után. Feltehetően Báthory ecsedi udvarából. Bocatusnak mintha ellene mondana Rimay 1604. december 16-án Nagyesztergáron keltezett, Thurzó Györgynek írott levele. A levél ugyanis